

Türkiye Türkçesi Ağzlarında ‘Büzülme’ ‘Contraction’ in Turkish Dialects

Asiye Hande Nur TÜRKOLUK¹

Özet

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağzlarında görülen büzülme olgusu, iki ünlü arasında kalan bir ünsüzün boğumlanma direncini yitirerek kaybolması sonucu ortaya çıkan sesbilimsel bir indirgenme süreci olarak ele alınmış; bu sürecin sesbilgisel örüntüleşmesi, bürünbilimsel yapısı ve toplumdilbilimsel boyutlarıyla birlikte incelenmiştir. Alan yazında çoğu zaman ünsüz düşmesi ya da hece kaynaşması gibi genel başlıklar altında değerlendirilen büzülmenin, bağımsız ve düzenli bir sesbilimsel süreç olduğu savunulmuştur. Doğu ve Batı grubu ağzlarına ait çok sayıda çalışmadan derlenen verilerin karşılaştırmalı çözümlemesi, büzülmenin Türkiye Türkçesi ağzlarının tamamına yayılan yaygın ve öngörülebilir bir olgu olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak büzülme, tek başına ağız sınıflandırması için yeterli bir ölçüt olmamakla birlikte; ünsüz türü, yoğunluk ve bağlamsal gerçekleşme biçimleri dikkate alındığında Türkiye Türkçesi ağzlarının sesbilgisel görünümlerini ayırt etmede destekleyici bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle ölçünlü dilin dışında kalan rastlantısal bir söyleyiş özelliği değil, Türkçenin konuşma temelli varyasyon yapısının işlevsel bir yansımasıdır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, Anadolu ağzları, sesbilim, büzülme, varyasyon.

Abstract

This study examines the phenomenon of constriction in Turkish dialects as a reduction process motivated by phonetic factors, specifically the loss of articulatory resistance and the erosion of a consonant positioned between two vowels, which becomes patterned at the phonological level. The study investigates this process in terms of its phonological patterning, prosodic structure, and sociolinguistic dimensions. Constriction, often categorized in the literature under general headings such as consonant dropping or syllable fusion, is argued to be an independent and regular phonological process. A comparative analysis of data compiled from numerous studies on Eastern and Western Turkish dialects demonstrates that constriction is a widespread and predictable phenomenon affecting Turkish dialects. In conclusion, while constriction alone is not a sufficient criterion for dialect classification, considering consonant type, density, and contextual occurrence patterns, it can be considered a supportive criterion for distinguishing the phonological profiles of Turkish dialects. In this respect, it is not a random feature outside the standard language, but a functional reflection of the spoken-language-based variation system of Turkish.

Key Words: Turkish, Anatolia dialects, phonology, contraction, variation.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1.Giriş

Dil, yapısal bir sistem olmanın ötesinde, kullanım temelli değişken bir olgudur. Konuşma sırasında ortaya çıkan sesbilimsel² değişimler, yalnızca bireysel söyleyiş farklılıkları olarak değil; dilin fizyolojik, bilişsel ve toplumsal işleyişinin doğal sonuçları olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda konuşma dilinde görülen ses indirgemeleri, hece daralmaları ve ünsüz zayıflamaları, dilin

¹ Dr., Herhangi bir kurumda çalışmıyor, hande.nur.basar@gmail.com, 0000-0003-4871-4275

² Bu çalışmada büzülme, ortaya çıkış nedenleri bakımından sesbilimsel; belirli ses çevrelerinde düzenli olarak gerçekleşmesi ve öngörülebilir örüntüler sergilemesi bakımından ise sesbilgisel bir süreç olarak değerlendirilmiştir (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 220-221).

“bozulması” ya da “kural dışı kullanımı” olarak değil, en az çabayla en yüksek iletişimsel verimliliğe ulaşma eğiliminin yansımaları olarak ele alınmalıdır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında sıkça karşılaşılan büzüleme (contraction) olgusu, bu tür sesbilimsel indirgemelerin en belirgin örneklerinden biridir. Büzüleme, genel olarak iki ünlü arasında kalan bir ünsüzün zayıflayarak erimesi ve bunun sonucunda hece sayısının azalmasıyla ortaya çıkan yüzeysel bir kısalma süreci olarak tanımlanmaktadır. Ancak Türkçe alanyazında bu olgunun terimlendirilmesi ve sınıflandırılması konusunda belirgin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Büzüleme kimi çalışmalarda *ünsüz düşmesi*, kimi çalışmalarda *hece kaynaşması* ya da genel bir ses kaybı başlığı altında ele alınmaktadır. Bu durum hem kuramsal tutarlılığı hem de ağız verilerinin doğru yorumlanmasını güçleştirmektedir.

Bu terimsel belirsizlik, özellikle Türkiye Türkçesi ağızlarının sesbilimsel tasvirinde önemli sorunlar doğurmaktadır. Ağız çalışmalarında ses olayları çoğu zaman ayırt edici ölçütler olarak kullanılsa da büzüleme gibi yaygın ve çok katmanlı bir sürecin hangi koşullarda bağımsız bir ses olayı olarak değerlendirilmesi gerektiği yeterince açık değildir. Oysa konuşma sırasında gerçekleşen büzülmeler; belirli sesbilimsel çevrelerde, belirli ünsüz türlerinde ve belirli yapısal koşullarda düzenli biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle büzüleme, rastlantısal bir söyleyiş tercihi değil; sesbilimsel nedenlerle tetiklenen ve sesbilgisel düzeyde öngörülebilir biçimde örüntülenen sistemli bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Makale dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın kuramsal ve yöntemsel çerçevesi ortaya konmuş; ikinci bölümde büzüleme kavramı sesbilimsel, fizyolojik ve toplumdilbilimsel açılardan ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye Türkçesi ağızlarından derlenen veriler incelenmiş; dördüncü ve son bölümde ise büzülmenin dağılımı ve düzenliliği ışığında, bu olgunun ağız sınıflandırmalarındaki yeri ve işlevi tartışılmıştır.

2.Kuramsal Çerçeve

2.1.Büzüleme Nedir?

Türkçede büzüleme, çoğunlukla iki ünlü arasında kalan bir ünsüzün zayıflaması ya da düşmesiyle ortaya çıkan ve yüzey yapıda ünlü-ünlü temasına yol açan bir ses olayı olarak tanımlanmaktadır. Nicelik ve uyarlanabilir dağılım kuramlarına göre ünlüler hem üretimsel hem de algısal bakımdan dil sisteminin merkezinde yer alırlar. Bunun yanı sıra, ünlüler yüksek algısal ayırt ediciliğe ve akustik kararlılığa sahip sesbirimlerdir. Bu bağlamda ünlü uzamının algısal olarak baskın olduğu dillerde iki ünlü arasında kalan ünsüzlerin anlam ayırt edici yükü büyük ölçüde ünlüler tarafından taşınır ve ünsüzler ikincil konuma düşer (Erdem Nas, 2020: 239-247).

Nicelik kuramına göre konuşma aygıtlarımız eklemleme ekonomisi ilkesine göre işler. Ünlülerin üretimi görece az boğumlanma çabası gerektirirken, -VCV- dizilimindeki ünsüz, hava akışını kesintiye uğratan ve ek çaba gerektiren bir unsur olarak ortaya çıkar. Bu nedenle boğumlanma ve algı bakımından zayıflayan bölüm zamanla düşmeye açık hale gelir (Erdem Nas, 2020: 243-245). Bu kuramsal çerçeve, büzülmenin rastlantısal bir ses kaybı değil; üretim ve algı temelli sesbilimsel nedenlere dayanan ve sesbilgisel düzeyde düzenlilik sergileyen bir süreç olduğunu düşündürmektedir.

Uyarlanabilir Dağılım Kuramı’na dayalı tartışmalar da büzüleme olgusunu destekler niteliktedir. Diller sesbirimlerini algısal karşıtlığı en üst düzeye çıkaracak biçimde düzenleme eğilimindedir.

Ünlü-ünlü karşıtlığı, ünlü-ünsüz karşıtlığına göre daha belirgin ve ayırt edicidir. Bu nedenle ünlü uzamının geniş ve belirgin olduğu Türkçede, iki ünlü arasında kalan ve algısal katkısı sınırlı olan ünsüzlerin korunması işlevsel değildir (Erdem Nas, 2020: 245-247). Bu yaklaşım, büzülmenin belirli ses türlerinde ve belirli bağlamlarda düzenli olarak ortaya çıkmasını açıklamaktadır.

Bu kuramsal temellendirmenin diğer yanında büzülme, Türkçede ünsüz düşmesi ve kaybolmaları kapsamında değerlendirilen ancak terimlendirme ve tasnif açısından en fazla karışıklık yaratan olgulardan biridir. Özellikle sözcük içinde iki ünlü arasında yer alan sürekli bir ünsüzün erimesi sonucu hece sayısının azalmasıyla ortaya çıkan bu süreç, alanyazında kimi zaman *ünsüz düşmesi*, kimi zaman *hece kaynaşması* ya da doğrudan *büzülme* terimiyle adlandırılmaktadır (Boz, 2001: 858-859). Bu kavram karmaşası farklı araştırmacıların aynı ses olayını farklı ölçütlerle sınıflandırmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda büzülme, rastlantısal ya da kuralı bir söyleyiş değil; ünsüzün konumu, komşu ünlülerin niteliği ve hece yapısıyla ilişkili, düzenli ve açıklanabilir bir ses olayıdır. Dolayısıyla büzülmenin değerlendirilmesi, normatif yargılarla değil; terimsel tutarlılık ve sesbilgisel süreçlerin doğru sınıflandırılması temelinde yapılmalıdır (Boz, 2001: 859). Bu çerçevede *büzülme*, her ne kadar ünsüz düşmesi başlığı altında ele alınsa da ünsüzün konumu ve komşu ünlülerle kurduğu ilişki sonucunda hece sayısının azalmasına yol açan özgül bir sesbilgisel süreç olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bu olgunun genel bir “ünsüz düşmesi” olarak etiketlenmesi, hem terimsel hem de tasnifsel açıdan açıklayıcı olmaktan uzaktır (Boz, 2001: 858-859).

Türkçe sesbilgisi alan yazında *ünsüz düşmesi* teriminin aşırı kapsayıcı bir biçimde kullanılması, yüzeyde benzer bir bölüm kaybı üreten ancak tetikleyici çevreleri ve yapısal sonuçları bakımından farklılaşan süreçlerin tek bir başlık altında değerlendirilmesine yol açmaktadır. Nitekim Korkmaz, Türkiye Türkçesinde ünsüz düşmesi başlığı altında ele alınan olayların farklı sesbilimsel çevrelerde ve farklı sonuçlarla gerçekleştiğini, bu nedenle süreçlerin bağlamdan bağımsız tekil bir ses olayı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgular (2007: 28-29;148-149). Bu yaklaşım, sesbilimsel indirgenmenin tek başına ele alınamayacağını, aksine dereceli ve çok aşamalı yapısal değişimlerin parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunan Lehmann’ın kuramsal çerçevesiyle örtüşmektedir (2002: 10-13).

Bu tür yapılarla ünlülerin yüksek sonoritesi, aradaki ünsüzün boğumlanmasını zayıflatmakta ve süreç çoğu zaman *erime* → *düşme* → *ünlü teması* şeklinde ilerlemektedir. (Lehmann, 2002: 10-13) Son aşamada ortaya çıkan (değil>) *deil* biçimi, yalnızca bir ünsüz kaybını değil, aynı zamanda *iki ünlünün doğrudan temasa geçmesini* ifade etmektedir.

Alanyazına baktığımızda ise dilbilim kaynaklarının büzülme konusunda sesbilimsel mi yoksa biçimbilimsel mi olduğu konusunda ayrıldığını görmekteyiz (Fromkin vd, 2018; Korkmaz, 2003). Bazı araştırmacılara göre büzülme biçimbilim ve sesbilimin ara yüzünde gerçekleşir (Kaisse,1985). Bir diğer gruba göre de bu tamamen bürünbirimsel bir olaydır (Bozşahin, 2022; Erdem Nas, 2020).

Bir dilin doğal konuşucuları her sözcüğü ezberlemezler. O dilin kurallarını bilirler ve doğal olarak uygularlar. Örneğin, doğal bir dil kullanıcısı *arabalar* sözcüğünü bilir ve çokluk biçimbirimini *kediler*, *okullar* gibi diğer sözcüklere uyarlayabilir. Bu kurallar *sözcük dağarcığı* (mental lexicon) denilen yapıda depolanır (Fromkin vd., 2018: 252-253). Bu sözcük dağarcığı ile bağlantılı olarak büzülme gibi yüzeyde gerçekleşen ses olayları, derin yapıda sözcüğün zihnimizdeki temsilini etkilemez. Dolayısıyla bu biçimbilim ve sesbilim ara yüzünde gerçekleşen bir süreçtir. Diyebiliriz ki büzülme, yeni bir sözcük üretmediği ve sözcük türünü değiştirmede için biçimsel yapının korunduğu sesbilimsel düzeydeki bir indirgemedir (Fromkin vd, 2018: 254-255).

Kaisse, dildeki değişimleri *sözcüksel* (lexical) ve *sözcüksellik sonrası* (postlexical) olarak ikiye ayırır. Sözcüksel süreç, sözcük oluşum aşamasıyla yakından ilişkilidir ve burada biçimbilim etkin bir rol oynar. Sözcüksellik sonrası süreç ise daha çok sözdizimle ilişkilidir ve konuşma esnasında yapılır. Kaisse, çalışmasında büzülmeyi sözcüksellik sonrası bir olgu olarak etiketler (1985: 22-30). Yani büzülme konuşma sırasında ortaya çıkan bir sesbilimsel olaydır. Bunun yanı sıra büzülme, her yapıda meydana gelmez. Büzülmenin oluşması için bazı zorunluluklar vardır. Bundan dolayı büzülmeyi hızlı konuşma hatası olarak görmek yanlıştır.

Büzülmeye bürünbilimsel açıdan bakan Bozşahin, makalesinde bürünbilimsel birleşimle ortaya çıkan, biçimbirim dizisini yeniden tanımlamayan ve sözdizimsel yapıyı değiştirmeyen olayları biçimbilim ile açıklamaz (2002: 164-169). Her dilsel öge bürünbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel olarak üçayağa oturur. Bu üçayaktan bir dilsel ögenin bürünsel özellikleri ve değişimleri o ögeyi biçimsel olarak etkilemez, yalnızca yüzey dizilişini ve söyleyişi etkiler (2002: 156). Buradan yola çıkarak söyleyebiliriz ki biçimbirim dizisini yeniden oluşturmayan sadece iki ünlü arasında kalan ünsüzün zayıflayarak erimesiyle yüzey yapıyı değiştiren büzülme hadisesi bürünbilimsel bir olgudur.

Türkçenin sesbilimsel özellikleri üzerine yazılan kaynaklarda ise bürünbilimsellik başlık olarak geçmese dahi ses ve hece kaybı üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu ses ve hece kayıplarının nedenleri ve bu kayıpların hangi sesler üzerinde yoğunlaştığı ortak tartışma konularındandır.

Sesbilim, seslerin nasıl oluştuğu ile bağlantılı olarak konuşma esnasında seslerin geçirdiği değişimleri de inceler. Buradan yola çıkarak sesbilimsel değişimlerin konuşma esnasında gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Konuşma gibi faydacı bir amaç doğrultusunda konuşmayı zorlaştıran ya da uzatan seslerin düşmesi oldukça mantıklıdır. /ğ, h, n, l.../ gibi bazı ünsüzler, gerçek bir ünsüzden çok ünlüler arası geçiş ve uzatma unsuru gibidir. Bu tür ünsüzler patlamalı nitelik taşımadıklarından ve iki ünlü arasına girmelerinden dolayı artık bağımsız bir boğumlanma değeri taşımaz (Korkmaz 2003: 93-95). Bunun sonucunda da büzülme meydana gelir.

Bir diğer görüşe göre sesbilim, sözdizimsel yapıların ses düzeyinde yüzeylenmesini inceler (Demircan, 2001: 1-7). Yani, sözcükler dizilerek tümce kurulur ve bu kurulumda bazı sesler değişir. Büzülme de bu kurulumda meydana gelen ses olaylarından biridir. Buna ek olarak konuşma sırasında dilin temel eğilimi en az çabayla en yüksek anlaşılabilirlik seviyesine ulaşmaktır (Demircan, 2001: 18-24). Bu nedenle de boğumlanmayı zorlaştıran ve hızlı konuşmada engel olarak görülen seslerin düşmesi olağandır.

Korkmaz'a göre de ses olayları vurgu ve söyleyiş kolaylığı temellidir. Vurgusuz konumda kalan sesler zayıflamaya ve düşmeye eğilimlidir (2003: 31-35). /ğ/ gibi ünsüzler çoğu durumda süre uzatıcı işlev görür. Bu nedenle iki ünlü arasına girdiğinde kolayca düşer. Bu ünsüz düştüğünde iki ünlü yan yana (diphthong) gelir. Hece yapısı yeniden düzenlenir. Sözcük daha kısa ve akıcı hale gelir (Korkmaz, 2003: 105-108).

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak büzülmeyi, Türkiye Türkçesinde konuşma dilinde iki ünlü arasında kalan ünsüzün, sesbilimsel ve bürünbilimsel nedenlerle zayıflayarak düşmesi sonucu ortaya çıkan yüzey biçimsel kısalma olarak tanımlayabiliriz.

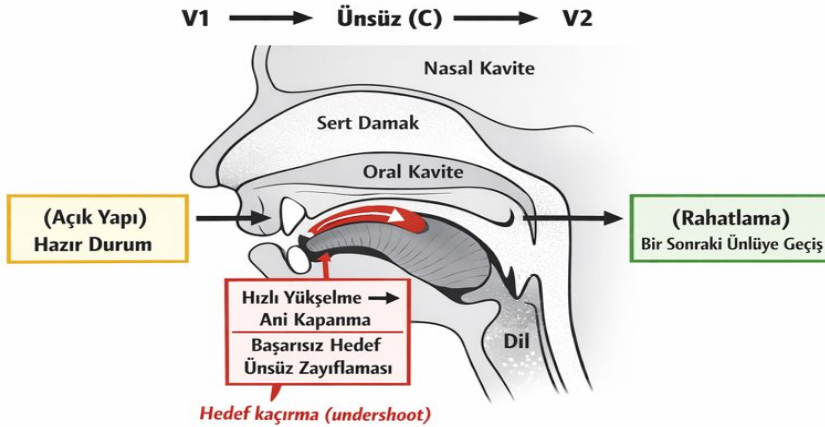
2.2. Büzülmenin Sesbilimsel ve Fizyolojik Zeminini

Bybee'ye (2001: 78-79) göre dilde yüksek kullanım sıklığına sahip yapılar sesbilimsel ve biçimbilimsel olarak kısaltmaya daha yatkındır. Bunun nedeni olarak kullanım sıklığı yüksek olan sözcüklerin yüksek frekansa sahip olmasını gösterir. Yani bu sözcükler zihinde daha otomatik ve etkin olarak kullanıldığından kompakt hale gelmeye itilir. Bu tesadüfi değil, sistematik bir süreçtir.

Konuşma sırasında sesler akciğer, gırtlak ve ağız boşluğu hattında kesintisiz bir hareket zinciri içinde üretilir. Bu zincirde ünlüler (vowels), ses yolunun en açık olduğu, hava akımının engellenmediği seslerdir. Ünsüzler ise tam kapanma (patlayıcılar), daralma (sürtünmeliler) ya da temas (dudaksıllar) gerektirir. İki ünlü arasında kalan bir ünsüz şu fizyolojik durumu doğurur:

Açık yapılandırma (ünlü) → ani daralma/kapanma (ünsüz) → yeniden açık yapılandırma (ünlü)

Bu *açıl-kapan-açıl* hareketi, özellikle hızlı ve akıcı konuşmada artikulatörler (dil, alt çene, dudaklar) için yüksek efor gerektirir (Ladefoged, 1975: 64-66; Fromkin vd., 2018: 246-249).

Şekil 1 Büzülmenin Anatomik Grafiği (Gick, 2003; Ladefoged, 2006)³

Konuşma sesleri tek tek değil, örtüşerek üretilir. Ünlülerin biçimlendirici yapısı aradaki ünsüzün hedef boğumlanmasını bastırabilir. Bu durum, ünsüzün tam gerçekleşmeden erimesine yol açar. Fizyolojik açıdan dil hedef konumuna ulaşmadan (target undershoot) bir sonraki ünlü yapılandırmasına kaydırılır (Gick vd., 2006: 46-48).

2.3. Ağız, Ölçünlü Dil ve Varyant İlişkisi

Varyasyoncu toplumdilbilimin temel varsayımlarına göre; dilsel farklılaşma rastlantısal değil, toplumsal olarak koşullanan ve sistematik biçimde dağılan bir olgudur. Labov'a göre bir dilde aynı işlevi yerine getiren birden fazla biçim olabilir. Bu dil sisteminin doğal bir özelliğidir. Bu biçimlerden biri doğru, biri yanlış gibi bir sınıflandırmaya gidilmez. Aksine bu biçimlerin kendilerine özgü kullanıldıkları bağlamları ve toplumsal değerlikleri vardır (1972: 6-9). Bu nedenle konuşma dilinde

³ Şekil, genel artikülatuar vokal trakt diyagramı temel alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

ve ağızlarda çıkan sesbilimsel indirgemeler ve –bu çalışma bağlamında- büzülmeler dilde düzensizlik yaratan yapılar değildir. Aksine belirli toplumsal ve fizyolojik koşullarda ortaya çıkan değişken kuralların (variable rules) yüzey görünümleridir (1972: 39-44). Labov’un bu yaklaşımı büzülmelerin ölçünlü dilde kabul edilmemesine rağmen konuşma dilinde yaygın ve sistemli bir biçimde kullanılmasını açıklamaktadır. Bu tür biçimler toplumsal olarak paylaşılan ve bağlam bağımlı varyantlardır.

Dilsel biçimler yalnızca yapısal değil, aynı zamanda toplumsal anlam taşır (Labov, 1966). Toplumdilbilimde bu durum, *açık prestij* (overt prestige) ve *örtük prestij* (covert prestige) kavramlarıyla açıklanır (Trudgill, 1974). *Gideceğim* biçimi eğitilmiş, resmî ve yazı dili normlarıyla ilişkilendirilirken; *gidicem* biçimi doğallık, samimiyet ve konuşma içi akıcılık gibi örtük prestij değerleri taşır (Eckert, 2000; Milroy & Milroy, 1999).

Türkçede büzülme, yalnızca sesbilgisel bir indirgenme süreci olarak değil; dilin farklı varyantlarda farklı normatif statüler kazanmasıyla ilişkili bir varyasyon olgusu olarak değerlendirilmelidir. Demir’in varyasyon yaklaşımı çerçevesinde, dilbilgisel bilgi, normatif bilgi ve davranış bilgisinin farklı bağlamlarda farklı biçimlerde gerçekleşmesi dilsel çeşitlenmenin temel nedenidir (Demir, 2010: 94–95). Bu bakımdan büzülme, dilbilgisel olarak mümkün; ancak normatif açıdan bağlama göre kabul edilebilirliği değişen bir gerçekleşme biçimidir. Ölçünlü yazı dilinde *gidiyor*, *olacak* gibi biçimler kodlanmış normlara uygun kabul edilirken konuşma dilinde yaygın olan *deil*, *gelior* gibi büzülmüş biçimler iletişimsel açıdan geçerli olmakla birlikte ölçünlü normlarca dışlanmaktadır. Demir’in vurguladığı üzere bu tür değerlendirmeler yapısal değil, toplumsal ve kurumsal niteliklidir; ölçünlü varyantın prestij dili olma özelliği, varyasyon toleransını sınırlamaktadır (2010: 96–99).

Konuşma dilinde yaygın olan ses düşmeleri, hece daralmaları ve biçimsel indirgenmeler; ölçünlü dile göre sapma değil, dilin kullanım temelli varyasyon alanının bir parçasıdır. Eker’in vurguladığı gibi dillerin, lehçelerin ve ağızların kesin ve doğal sınırları yoktur; bu nedenle ölçünlü dil, diğer varyantları ölçen mutlak bir referans noktası olarak kabul edilemez. “Öz dil”, “arı dil” gibi kavramların bilimsel karşılığının bulunmadığı; dilin daima temas, değişim ve çeşitlenme içinde olduğu kabul edilir (2016: 15). Bu bağlamda büzülme, ölçünlü dil ideolojisinin dışladığı bir sapma değil, dilsel varyasyonun ve konuşma dilinin işlevsel bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Ölçünlü dil, yazı dili merkezli ve kurumsal olarak kodlanmış bir varyant olmakla birlikte, dilin doğal işleyişini bütünüyle temsil etmez. Bu çerçevede konuşma dili ve ağızlarda ortaya çıkan ses, biçim ve yapı farklılıkları -büzülme gibi süreçler dâhil- “yanlış”, “kuralsız” ya da “yozlaşma” olarak değerlendirilmez; aksine, dilin tarihsel ve toplumsal gelişiminin doğal ürünleri olarak ele alınır. Eker’in açıkça belirttiği üzere, bir dilin farklı görünümünün doğru–yanlış ölçütleriyle yargılanması bilimsel değildir çünkü her varyant kendi bağlamında sistemli ve açıklanabilir (2016: 14–15).

Tüm bu veriler ışığında büzülme sesbilimsel olarak zayıf ünsüzlerin düşmesiyle tetiklenen, ancak kullanım sıklığı, toplumsal olarak paylaşılan örneği ve bağlamsal kullanımlarla çevrelenmiş çok katmanlı bir dil olgusudur.

Ağızlarda görünen ses olayları ise onları bölgesel olarak birbirinden ayırmada ve sınıflandırmada ölçüt olarak kullanılmaktadır. Ses olaylarının ölçüt olarak alınması bu sesbilimsel değişimlerin yinelenildiği ve sistematik olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede ünlü ve ünsüz düşmeleri, ses kaynaşmaları ve boğumlanma zayıflamaları gibi fonolojik süreçler, belirli coğrafi alanlarda düzenli

biçimde görülmeleri ölçüsünde ağız ayırt edici ölçütler olarak değerlendirilir. Karahan, bu tür ses olaylarını “rastlantısal konuşma özellikleri” olarak değil, bir ağız grubunun sesbilimsel görünüşünü oluşturan karakteristik eğilimler olarak ele alır (2022: 1-33). Dolayısıyla konuşma dilinde ortaya çıkan ve yazı diline yansımaya indirgeme türleri, eğer bölgesel olarak tutarlı bir dağılım gösteriyorsa sınıflandırma açısından anlamlı kabul edilir.

Anadolu ağızlarında büzülme, çoğu zaman ani bir ses kaybı değil; ünsüzün zayıflaması, yarı ses hâline gelmesi ve nihayet düşmesiyle gerçekleşen kademeli bir süreçtir. Sağır’ın ayrıntılı biçimde belgelediği /b-p/, /c-ç/, /t-d/ arası ünsüzler, büzülmenin sesbilimsel arka planını oluşturan geçiş evrelerini açıkça göstermektedir (1995: 392-407). Bu süreç sonunda iki ünlünün yan yana gelmesiyle ikincil uzun ünlüler ve hece içi büzülme ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle burada gerçekleşen ünsüz düşmesi, bağımsız bir süreç olmaktan ziyade büzülme sürecinin bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir. Ünlülerin yapısal olarak sürece katılması, hece yapısının yeniden düzenlenmesine ve ses dizgesinde nitel bir değişime yol açmaktadır (Sağır: 1995: 405-407).

Demir’in yerel varyasyon tartışmasında belirttiği gibi, ağızlarda görülen ses düşmeleri, ünlü daralmaları ve ek kısaltmaları yalnızca söyleyiş farklarıyla sınırlı olmayıp dilin tüm düzeylerinde kurallı biçimde gerçekleşebilir (2010: 100-101). Bu nedenle büzülme, ölçünlü dil-ağız karşıtlığı içinde değil; varyantlar arasında keskin sınırların bulunmadığı bir süreklilik (continuum) içinde değerlendirilmelidir. Ölçünlü yazı dili, ölçünlü konuşma dili ve yerel ağızlar arasında büzülmenin farklı derecelerde kabul görmesi, dilde “doğru-yanlış” ikiliğinden çok bağlama, varyant türüne ve normatif beklentilere bağlı bir değişkenlik olduğunu göstermektedir (2010: 95, 100). Bu yönüyle büzülme, Türkçede varyasyon olgusunun işlevsel ve açıklayıcı bir örneğini oluşturmaktadır.

Bulgular ve İnceleme

3. Türkiye Türkçesi Ağızlarında ‘Büzülme’

Bu bölümde, Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarında büzülme olgusunun farklı bölge ve çalışmalarda nasıl tanımlandığı, sınıflandırıldığı ve örneklendirildiği incelenecektir. İnceleme; Doğu, Kuzeydoğu ve Batı grubu ağızlarına ait yüksek lisans ve doktora tezleri ile makale ve kitaplarda yer alan veriler üzerine kuruludur. Söz konusu çalışmalarda büzülmenin; *hece kaynaşması*, *hece kaybı*, *iç seste ünsüz düşmesi* ve doğrudan *büzülme* başlıkları altında ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda inceleme bölümünde, farklı adlandırmalar altında sunulan örnekler ortak sesbilimsel ölçütler doğrultusunda değerlendirilmiş; özellikle iki ünlü arasında yer alan ve boğumlanması zayıf ünsüzlerin (/ğ, h, y, v, r, n/ vb.) erimesiyle ortaya çıkan yapılar merkeze alınmıştır. Bölüm, öncelikle bölgesel dağılımı esas alan bir sınıflandırma sunmakta, ardından büzülmenin ağızlar arası düzenliliğini ve terminolojik tutarlılığını tartışmaya açmaktadır.

3.1. Doğu Grubu Ağızları

3.1.1. Posof İlçesi Ağızı

Bozkurt, yüksek lisans tezinde büzülmeyi *hece kaynaşması* başlığı altında değerlendirmiştir: yatacam (yatacağım) (14-b-43) gağacağ (kalkacak) (6-a-11) sabahınan (sabahleyin) (27-c-5) kılıcinan (kılıçla) (16-64) raatlendi (dinlendi) (8-12) (Bozkurt, 2019: 48).

Çetin’in yüksek lisans tezinde büzülme örneğini *içte ünsüz düşmesi* başlığı altında görebiliriz: /ğ/ düşmesi: biçeceuğ (XXXI, 45) (Çetin, 2022: 60).

3.1.2. Diyarbakır İli Ağzları

Boz çalışmasında büzülmeyi *hece kaybı* başlığı altında değerlendirmiştir: macırlarda (muhacirlerde), gellēm (gelirim), tāhlarum (tavuklarım) (Boz, 2022b: 225).

3.1.3. Siverek Merkez Ağzı

Özçelik ve Boz, yapmış oldukları çalışmada büzülmeyi *büzülme* başlığı altında ele almışlardır:

/VğV-/: abēleri ← ağabeyleri (1.1), souk ← soğuk (29.150), erki ← eğer ki (31.35)

/VhV-/: ibram ← Ar. İbrahim (21.25)

/VmV-/: taam mı ← Ar. tamam mı (15.260)

/VrV-/: biki ← bir-iki (14.10)

/VyV-/: dinlenim ← dinleneyim (14.15), gelior ← geliyor (22.135), Diarbakır ← Diyarbakır (30.1), koyım ← koyayım (23.110), hatırlor ← Ar. hâtırlıyor (22.130), satılör ← satılıyor (23.205), ihtiar ← Ar. ihtiyâr (30.30) (Özçelik & Boz, 2009: 30-32).

3.1.4. Gümüşhane İli Ağzları

Cantürk, doktora tezinde büzülmeyi *hece kaynaşması* başlığı altında ele almıştır:

şikāt < şikayet (IV/3-4), goydūçün < koyduğu için (IV/13-23), ahoraya < aha oraya (V/6-3), getdūnū < getirdiğini (II/2-75), göbēni < göbeğini (IV/5-84), söylēyim < söyleyeyim (IV/11-19), mısTā < mustafa (IV/15-41), istēn < isteğin (IV/13-19), vurmuşsūz < vurmuşsunuz (III/2-6), koni < konuyu (I/19-47), verim < vereyim (VI/10-35), sē < sana (III/4-6), ehmē < ekmeği (II/7-38), sabā < sabaha (I/18-38), gözūz < gözünüz (II/9-56), nētTin? < ne ettin? (I/11-54), top sāsı < top sahası (IV/1-45) (Cantürk, 2023: 82).

3.1.5. Bayburt İli Ağzları

Kürüm, doktora tezinde büzülmeyi *iç seste ünsüz düşmesi* başlığı altında değerlendirmiştir. Bu genel bir başlık olduğu için bu başlıkta diğer ünsüz düşmeleri örnekleri de mevcuttur.

/ğ/ düşmesi: diil “değil” (1/29), beenirse “beğenirse” (5/63), dōri “doğru” (11/60), düünüm “dügünüm” (26/38; 48/39), deışlendi “değışti” (57/1)

/h/ düşmesi: muammet “Muhammet” (1/1), muacirliKden “muhacirlikten” (37/42), veyait “veyahut” (61/50)

/m/ düşmesi: zaan “zaman” (61/22), taam “tamam” (99/88)

/ñ/ düşmesi: baa “bana” (31/51), saa “sana” (31/55), düür “dünür” (48/46)

/v/ düşmesi: daul “davul” (12/10), döüşdüler “dövüştüler” (113/43)

/y/ düşmesi: böüK “büyük” (79/134), şikaat “şikâyet” (84/39) (Kürüm, 2021: 141–145).

3.1.6. Sivrice Merkez Ağzı

Tunç Sevim’in yüksek lisans tezinde büzülme örneklerini *ünsüz düşmesi* başlığı altında görmekteyiz:

/ğ/ düşmesi: çaalar “çağalar” (17/43), yaardı “yağardı” (14/66), deıl “değil” (12/7), sıır “sığır” (19/12), aaçlar “ağaçlar” (9/117), topraa “toprağa” (14/58), sıırları “sığırları” (19/15), yoıurTlu “yoğurtlu” (2/14), olduumuzda “olduğumuzda” (13/21), gıonuşıuıı “konuştuğumu” (13/26),

çoculuğumuz “çocukluğumuz” (13/27), düüncüler “dügüncüler” (6/17), düün “dügün” (9/11), böyüü “büyüü” (21/23)

/h/ düşmesi: veyaut “veyahut” (13/51) (Tunç Sevim, 2024: 29)

3.1.7. İdil Ağzı / Şırnak

Ocak’ın yüksek lisans tezinde büzülme örneğini *ünsüz düşmesi* başlığında görmekteyiz:

/ğ/ düşmesi: Saol “sağ ol” (M2:1) (Ocak, 2025: 46).

3.1.8. Van Saray Ağzı

Ankay’ın yüksek lisans tezinde büzülme örneklerini *ünsüz düşmesi* başlığı altında görmekteyiz:

/ğ/ düşmesi: sevdim, beğendim “sevdiğim, beğendiğim”, ekeçam “ekeceğim” (7-64), teşekkür edecem “teşekkür edeceğim” (19-35) (Ankay, 2022: 97).

3.2. Kuzeydoğu Grubu Ağzıları

3.2.1. Trabzon İli Ağzıları

Demir’in çalışmasında büzülme örneklerini *hece kaynaşması* başlığı altında görmekteyiz:

etmā (ekmeği) (1/10), aşşā (aşağı) (1/25), ğaynā (kaynağı) (2/14), aaçları (ağaçları) (2/19), topraamin (toprağının) (2/19), āç (ağaç) (2/55), ocān (ocağın) (4/4), bayraamızı (bayrağımızı) (5/10), bayā (bayağı) (5/12), ayanın (ayağının) (7/9), buzāmız (buzağımız) (30/24), eer (eğer) (4/17), beeniyo (beğeniyor) (11/6), baanda (bağında) (15/8), daaldukdan (dağıldıktan) (16/29), saarsın (sağarsın) (17/29), yercüezde (yerçeğizde) (21/39), yaar imiş (yağar imiş) (31/35), çardım (çağırdım) (32/28). aaç (ağaç) (33/1), deişik (değişik) (33/44), deil (değil) (33/32). deirmen (değirmen) (38/53), çocua (çocuğa) (42/118). daalmış (dağılmış) (50/68), çaururdiler (çağırrıldılar) (54/2). uşaum (uşağım) (56/19), yiyeceum (yiyeceğim) (65/16), siurcuum (sığırcığım) (70/10), söütlük (söğütlük) (77/23), meer (meğer) (89/15), deuşuk (değişik) (93/27), deermen (değirmen) (114/1), incumuz (ineğimiz) (129/6), dourāyısın (doğuruyorsun) 129/19, cocuna (çoğuna) (130/37), soudu (soğudu) (131/58), douyo (doğuyor) (132/1), duün (dügün) (178/98), diil (değil) (181/6). findüu (findığı) (191/27), dlim (diyeyim) (191/49). yuuriyrum (yoğuruyorum) (191/86), inēmiz (ineğimiz) (30/23), deynēm (değneğim) (30/33), bēnirsalar (beğenirseler) (48/32), meslēm (mesleğim) (117/61), dermeni (değirmeni) (125/17), gelenēmiz (geleneğimiz) (130/4), şeerdeki (şehirdeki) (7/88), daa (daha) (13/10), zeerlenmeler (zehirlenmeler) (119/58), youdu (yok idi) (155/60), baa (bana) (54/6) (Demir, 2006: 260-261).

3.2.1. Rize İli Ağzıları

Günay’ın çalışmasında büzülme örneklerini *hece kaynaşması* başlığı altında görmekteyiz: óvle mālī < öğle mahali (2/26); tutun dizmā < tütün dizmeğe (31/19); dedūmuzi < dedüğümüzi “dediğimizi” (2/6), baya bayağı (30/10); ç’akma < çakmağı (1/3), saç’ana < saçına (18/110); aşā < aşağı (49/4), mālē < mahalle (2/173); mūdāle < müdahale (6/7-8); pālī < pahalı (3/51-52); nāyeti < nihayeti (1/101), şēttum < şey ettim (44/12); şik’at şikâyet(2/40; 11/171), dēyim diyeyim (40/1) (Günay, 2023: 99-100).

3.2.3. Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı

Bu çalışmada büzülme örnekleri *büzülme* başlığı altında verilmiştir: bekli-yıcam (15-3) < bekle-yacağam, ic-ıcam (1-27) < ic-ıcağam oldur-ıcam (1-24) < oldur-ıcağam, sahli-yıcam (6-6) < sahli-

yıcağam/ağa >> a, büzülmesi.), yahaliyamaduz (15-4) < yakalayama-dunuz (/uju/> [/ungu/> /ugu/> > ü, büzülmesi.) (Turan, 2006: 52).

3.3. Batı Grubu Ağzları

3.3.1. Burdur İli Ağzları

Yıldız makalesinde konuyu *ünsüz kaybolmaları* ana başlığı altında *büzülme* alt başlığında ele almıştır.

/-VğV-/ : doğru → dōru (30/72), soğuk → souk (30/71), göğüs → göüs (14/153), ağaç → aeş (57/18), ağır → air (27/93), değil → deil (3/15), beğenmiyorum → beenmerim (19/14), yığın → yün (37/9), geldiği → geldiü (21/18), çocuğu → çocu (80/2), kütüğü → kütüü (61/12), boğazdaydık → bāazdedik (41/41), pamuğa → pambia (22/14), bayağı → bayā (30/5), gömleği → gömlei (44/16), yığıldığı → yığıldı (5/33)

/-VhV-/ : sahibi → sāibi (75/17), mahalle → maalle (1/40), muhabbet → maapbet (75/69), tezgâha → dāzgaā (34/31), iştahı → iştā (72/53), tarihi → tāriü (4/20), yahu → yā / yāu (52/18; 31/34)

/-VvV-/ : davulcular → daulculā (75/11), duvak → duaḳ (23/11), güvercinlere → göercinnere (79/76), ovoidan → oıdan (54/20), yavuklu → yauḳlu (60/16)

/-VyV-/ : köyün → köüñ (80/30), diye → dēe (49/10), yiyeğim → yielim (31/39), istiyorum → istioñ (69/46), Türkiye'den → türküedēn (42/8), davetiye → dāvetie (7/3), şeye → işee (27/48), yevmiye → yēvmee (44/5)

/-VrV-/ : karılar → gālā (73/69), oralara → olaa (49/12) (Yıldız, 2020: 186).

3.3.2. Eskişehir İli Ağzları

Boz'un yapmış olduğu çalışmada büzülme örneklerini *hece kaybı* başlığı altında görmekteyiz:

düğün → dü:n (ESA/M: I-02/12), buzağı → buza (ESA/Y: I-17/09), değirmeniydi → dērmeniydi (ESA/T: I-4/47), bayağı → bayā (ESA/BM: I-3/30), bildiği → bildi (ESA/M: II-07/06), yoğurt → yört (ESA/Y: II-16/138), tohum → tōm (ESA/M: II-38/16) (Boz, 2022c: 336).

3.3.3. Afyonkarahisar İli Ağzları

Boz'un yapmış olduğu çalışmada büzülme örneklerini *hece kaybı* başlığı altında görmekteyiz:

sābiniñ ← sahibinin, şēre ← şehire, saba ← sabaha, allā ← Allah'a, oturdu ← oturduğu, baḳam ← bakalım, verem ← verelim, deyen ← diyeyim, sayen ← sayayım, sıkışdırız ← sıkıştırırız, çıkarız ← çıkarırız, oturuS ← otururuz (Boz, 2022a: 87).

3.3.4. Uşak İli Ağzları

Gülsevin ve Ay'ın, yapmış oldukları çalışmada büzülme örneklerini *hece kaybı* başlığı altında görmekteyiz:

ābe ← ağabey (UŞA: I-20/1), ilēn ← ilegen (UŞA: I-1/61), dēl ← değil (UŞA: I-66/3), suladıñ ← suladığım (UŞA: II-87/169), ırātsız ← rahatsız (UŞA: I-18/3), mälle ← mahalle (UŞA: I-14/18), sābını ← sahibini (UŞA: I-7/115), imtām ← imtihan (UŞA: I-22/23), nāyıtında ← nihayetinde (UŞA: II-87/277), yaylā geliyorlar ← yaylaya geliyorlar (UŞA: I-41/129), yēcen ← yiyeceğim (UŞA: I-10/3), okūcek ← okuyacak (UŞA: I-2/118), arkālandan ← arkalarından (UŞA: I-15/37), ellēne ← ellerine (UŞA: III-95/9), bişiriz ← pişiririz (UŞA: I-73/3), çaldırız ← çaldırırız (UŞA: I-24/81),

dolduruz ← doldururuz (UŞA: I-66/28), duruz ← dururuz (UŞA: I-15/62), garışdırız ← karıştırırız (UŞA: I-66/46), oturun ← otururum (UŞA: I-12/32), öldürüm ← öldürürüm (UŞA: I-40/84), yanda ← yanında (UŞA: I-43/18) (Gülsevin ve Ay, 2022: 683).

3.3.5. Anamur Ağızı

Nas, doktora tezinde *ğ/l, n, r, v, y* ve nadiren de olsa *k* gibi boğumlanması zayıf ünsüzlerin Anamur ağızında sık sık düşebildiğini belirtmiştir. Bunları *ünsüz düşmesi* başlığı altında almıştır:

/v/ düşmesi: du_ak “duvak” (1/1, 1/2), o_ada “ovada” (26/80, 35/170), yu_arlak “yuvarlak” (8/39, 15/12), y_ak “yuvak” (12/75)

/ğ/ düşmesi: dēlim “değilim” (3/7, 10/53, 23/134), kópēmiz “köpeğimiz” (6/29), yēmne “yemeğine” (9/27), tulmuz “tuluğumuz” (10/44), dērmenlerde “değirmenlerde” (13/68), topr_ıla “toprak ile” (18/48), düülçüğe “dügülcüğe” (26/64)

/y/ düşmesi: unutuoruñ “unutuyorum” (14/38), satırdı “satıyordu” (18/12), dururuz “duruyoruz” (10/58) (Erdem Nas, 2014: 71–77).

3.3.6. Aydın İli Ağzları

Yapıcı, doktora tezinde büzülmeyi *hece kaynaşması* başlığı altında ele almıştır. Bunu da ünlü uzamasına bir neden olarak göstermiştir. Komşu hecelerden birinde bulunan /ğ/, /h/, /t/, /v/, /y/ gibi ünsüzlerin erimesi ve yan yana gelen iki ünlünün birleşmesi sonucu uzayan ünlülere ait örnekler vermiştir: boazına “boğazına” (I-A/9-52), düünnē “dügünler” (I-A/13-16), yuuruyos “yuğuruyoruz” (II/2-7) yout, “yahut” (I-A/10-38), ğoanın içinde “kovanın içinde” (I-A/14-2), seapmış “sevapmış” (I-A/7-53) (Yapıcı, 2013: 41–42).

3.3.7. Aksaray İli Ağzları

Doğan’ın doktora tezinde büzülme örneklerini *hece kaynaşması* başlığı altında görmekteyiz:

/ğ/ erimesi: hasan dānaidelim “Hasan Dağı’na gidelim” (31/18), beenmemiş “beğenmemiş” (35/36), çocuu nu “çocuğunu” (79/33), deil “değil” (47/16), दौरmuş “doğurmuş” (58/7), leene “leğene” (65/77), saar “sağar” (59/12), yourruh “yoğururuz”, çırırđım “çağırđım” (22/37)

/h/ erimesi: sābine “sahibine” (11/73)

/ñ/ erimesi: dūr “dünür” < düñdūr (82/8)

/y/ erimesi: istiicekler “isteyecekler” (3/207) (Doğan, 2012: 141–143).

3.3.8. Kastamonu İli Ağzları

Acar’ın doktora tezinde büzülme örneklerini *hece kaynaşması* başlığında görmekteyiz:

deşecēn (deşeceğim) (85/2), içecēn (içeceğim) (133/95), biçecēñ (biçeceksin) (104/6), idecēn (edeceğim) (102/31); pisl̄mni (pisliğini) (3/15), asgell̄m (askerliği) (13/24), besicilm (besiciliği) (14/134), esgerl̄mni (askerliğini) (114/203), bilmemezlm̄nden (bilmemezliğinden) (119/227), ireçberl̄mmiz (reçberliğimiz) (131/16), temizl̄mni (temizliğini) (154/15), işdm̄miz (içtiğimiz) (12/29), dedmm̄miz (dediğimiz) (168/7), keş̄m (keşiği) (85/2); yollū (yolluğu) (28/75), dioanuolū (tıkanıklığı) (33/13), çocuolūmuzda (çocukluğumuzda) (90/12), (133/5); şaşudūmdan (şaşırdığımdan) (4/18), vadūñ (vardığın) (9/3), oynadūñ (oynadığım) (14/63), aldūm (aldığım) (17/9), yabdūmuz (yaptığımız) (21/12), yuñurdūñu (yoğurduğunu) (54/181), yandūñ (yandığın) (121/13), oldūnu (olduğunu) (132/9), dedūm (dediğim) (152/15), olmadū (olmadığı) (139/47); diyecūm (teyzeciğim) (46/39), anacūm (anacığım) (48/130), gendicūm (kendiciğim) (48/229), ingecūm (yengeciğim) (57/69), ōrancūman (68/51), (69/17), dayıcūm (dayıcığım) (69/27), ikicūmuz

(ikiciğimiz) (71/8), ısırcūnu (ısırcığını) (86/53); gıtdudü (gittik idi) (100/5), hebicu (hepsiciği) (78/11), dedu (dediği) (20/4), geldu (geldiği) (26/45), gıtdu (gittiği) (27/3), geçdu (geçtiği) (31/19), dedumüz (dediğimiz) (72/5), istedumüz (istediğimiz) (35/45), biledumüz (bilediğimiz) (61/17); vidu (verdiği) (42/74), kestüdu (kestirdiği) (68/71), yeñıldı (yenildiği) (12/18), böl {müze (bölüğümüze) (14/107), temüzl {mü (temizliğini) (80/26), büş {rüz (pişiririz) (141/69), kepē (kepeğe) (9/2), gitmē (gitmeye) (11/10), ekmē (ekmeğe) (26/32), Êlpē (köpeği) (29/4), äkmē (ekmeğe) (29/75), çörē (çöreğe) (37/40), # B tümē (götürmeye) (38/24), getmē (gitmeğe) (43/29), istemē (istemeye) (46/10), eşelemē (eşelemeye) (48/214), yemē (yemeğe) (53/174), geşgē (keşkeğe) (88/3), # örmē (görmeye) (91/67), gerdē (gerdeğe) (107/112), istemē (istemeye) (128/43), gezmē (gezmeye) (132/68), dım (diye) (14/40), şēre (3/49), māfız (89/64), ğaynenē (kaynanaya) (119/92), ... (Acar, 2012: 109–110).

3.3.9. Çankırı İli Ağzları

Aydoğdu'nun doktora tezinde büzülme örneklerini *iç seste ünsüz düşmesi* başlığı altında görmekteyiz.

/ğ/ düşmesi: deül “değil” (27/17), uraşıyoz “uğraşıyoruz” (80/46)

/h/ düşmesi: paalı “pahalı” (24/23), zaabları “sahipleri” (10/52), şeer “şehir” (127/46)

/n/ düşmesi: baa “bana” (92/15; 104/11), saā “sana” (17/69)

/r/ düşmesi: veriyom “veriyorum” (5/38), atlıyosuñ “atlıyorsun” (36/21)

/z/ düşmesi: ecük “azıcık” (114/61), acık “azıcık” (74/6) (Aydoğdu, 2011: 110–113).

3.3.10. Düziçi Ağzları

Donbaloğlu'nun yüksek lisans tezinde büzülme örneklerini *ünsüz düşmesi* ve *hece kaynaşması* başlıklarında görmekteyiz:

ali ā “ali ağa” (II-33), meslē “mesleği” (II-2), temizlē “temizliğe” (II-11), arkasındāna “arkasındakine” (II-12), çocū “çocuğu” (II-26), lāb “lakap” (II-36), adı sābi “adı sahibi” (II-44), bārmıya “bağarmaya” (II-44), şāparmış “şey yaparmış” (II-46), köpē “köpeği” (II-46), aşşā “aşağı” (II-51), bōtmüş “büyütmüş” (II-65), sīra “sığıra” (III-32), ācı “ağacı” (III-93), çīrsam “çağırsam” (V-21), gūnā “günahı” (V-74), bur āldık “buraya geldik<bu araya geldik” (XXIV-4), n ōlduñ “ne oldun” (XXIV-24), bōn “bugün” (XIV-28 ve bçy.), şindik ĩmi “şimdiki gibi” (XXII-24). (2023: 62).

/ğ/ düşmesi: yār “yığar” (II-13), ārır “ağarır” (II-16), saıdan “sağından” (IV-44)

/y/ düşmesi: ħalama “halayma” (X-123)

/h/ düşmesi: muācirin “muhacirin” (IX-33), sēen “sahan” (XVI-15)

/k/ düşmesi: mercimāānen “mercimek ilen” (XII-55)

/n/ düşmesi: ōömüze “önümüze” (I-12)

/z/ düşmesi: ācak “azıcak” (VII-58) (Donbaloğlu, 2023: 59-61).

3.3.11. Hatay Ovakent Özbek Ağzı

Davulcu'nun yüksek lisans tezinde büzülme örneklerini *hece kaynaşması* başlığı altında görmekteyiz:

yapmayacaz “yapmayacağız” (3-170), déyecem “diyeceğim” (3-93), yéyecen “yiyeceksin” (3-184) (Davulcu, 2024: 29).

3.3.12. Silivri Ağız

Özdil'in yüksek lisans tezinde büzülme örneklerini *hece kaynaşması* başlığı altında görmekteyiz: BGA: pāl “pahallı” (1712), bekliyuz “bekliyoruz” (8/6), ellēmle “ellerimle” (18/36). YGA: üvey_ annelemd “üvey annelerimde” (3723), getiriyuz “getiriyoruz” (4/1), yāmda “yanımda” (9/6), dıldi “değildi” (40/23). RGA: çocuklarıS “çocuklarıyız” (16/3), gelüyla “geliyorlar” (16/4), açıyon “açıyorsun” (16/44), bilem “bileyim” (28/7). MGA: çap_ uzunlunda “çap uzunluğunda” (34/22), atırlıyom “hatırlıyorum” (34/24), biliyoz “biliyoruz” (35/3), konuşuyoS “konuşuyoruz” (35/4). (Özdil, 2019: 84).

3.3.13. Bergama Kozak Yöresi Ağız

Diñçer Bahadır, çalışmasında konuyu *büzülme* alt başlığında ele almıştır:

/VgV-/: bö_ün

/VğV-/: satdımız (1.15.49), aldımızda (1.17.50), yap-dımızda (1.17.74), alışdımızdan (1.18.32), gulāmdan (1.6.42), hasdalēni (1.7.51), eyilēni (1.7.51), pislēni (1.18.104), birlēni (1.24.90), çöcünü (1.4.132), pıçāni (1.21.168), bārışa çırışa (II.1.71), souk (1.19.34), aben (1.3.26), bāryom (I.10.13)

/VhV-/: - sābi (I.16.166), mālled (1.2.13), ilāna (1.2.171), rāti (1.4.159), toum (1.11.67), tōmu (I.11.78)

/VrV-/: vēcen (1.25.37), havalan (1.5.44), gıylāna (1.24.76), hocalanlan (1.6.100), gullāni (1.7.17), çocuklāni (1.7.59), gidēdi (1.2.21), vādi (1.1.16)

/VvV-/: ēmiz "evimiz" (1.8.43)

/VyV-/: amalet (1.13.55), sendirēp "sendeleyip" (1.13.58), ēce "iyice" (1.7.154), yicek (1.12.8) (2022: 54-55).

3.1. Dağılım ve Düzenlilik

İnceleme bölümünde derlenen veriler, büzülmenin Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlantısal, dağınık ya da yerel söyleyişlere özgü bir ses olayı olmadığını; aksine geniş bir coğrafi alana yayılan, belirli sesbilimsel çevrelerde yinelenen ve iç tutarlılık sergileyen düzenli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Doğu, Kuzeydoğu ve Batı grubu ağızlarından elde edilen örnekler, büzülmenin hem yatay düzlemde (coğrafi dağılım bakımından) hem de dikey düzlemde (ünsüz türü ve bağlamsal koşullar açısından) öngörülebilir bir örüntü izlediğini göstermektedir.

Dağılım verileri özellikle /ğ/ ünsüzünün büzülmeye en yatkın sesbirim olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. İncelenen ağızların tamamında, iki ünlü arasında kalan /ğ/'nin ya tamamen kaybolduğu ya da ünlü uzaması ve hece kaynaşmasıyla sonuçlanan ara biçimler ürettiği görülmektedir. Bu yaygınlık, /ğ/'nin Türkçede patlamalı bir ünsüzden çok ünlüler arası geçiş unsuru olarak işlev görmesiyle ve boğumlanma direncinin zayıflığıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla /ğ/ üzerindeki yoğun büzülme, tekil ağız özelliklerinden ziyade Türkçenin genel sesbilimsel yapısına içkin bir eğilimi yansıtmaktadır.

Bunun yanı sıra /h/, /y/, /v/ ve /r/ gibi ünsüzlerin de farklı ağız gruplarında düzenli biçimde büzülmeye katıldığı görülmektedir. Bu ünsüzlerin ortak özellikleri, sürekli ya da yarı ünlü nitelik taşımaları, iki ünlü arasında yer almaları ve çoğu zaman vurgusuz konumda bulunmalarındır. Bu bağlamda büzülme, belirli ünsüzlerin tek tek “düşmesi”nden ibaret bir olay değil; ünsüzün boğumlanma gücü, çevresindeki ünlülerin niteliği ve hece yapısıyla birlikte işleyen çok değişkenli bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Daha sınırlı sayıda örnekte görülen /n/, /m/, /z/, /l/ ve /k/ gibi

ünsüzlerin büzülmeye katılımı ise sürecin dereceli yapısını ve bağlama duyarlılığını göstermesi bakımından önemlidir.

İnceleme verileri, büzülmenin yalnızca belirli sözcük türleriyle ya da sınırlı biçimbilimsel yapılara özgü olmadığını da ortaya koymaktadır. Eylem çekimleri, ad tamlamaları, ekli biçimler ve sözlüksel öğelerde benzer sesbilimsel koşullar altında aynı indirgenme eğilimlerinin gözlenmesi, büzülmenin sözcüksel değil, büyük ölçüde sözcüksellik sonrası, konuşma sırasında yapılandığını düşündürmektedir. Bu durum, büzülmenin hızlı konuşmaya bağlı geçici bir “söyleyiş kusuru” olmadığı, aksine konuşma dilinde sistematik biçimde üretilen ve paylaşılan bir yüzey biçimlenme olduğu görüşünü desteklemektedir.

Bu dağılım ve düzenlilik, büzülmenin ağız sınıflandırmasında tek başına ayırt edici bir ölçüt olamayacağını ancak destekleyici ve tamamlayıcı bir gösterge olarak işlev görebileceğini göstermektedir. Zira büzülme, Türkiye Türkçesi ağızlarının tamamında gözlenmesi nedeniyle mutlak coğrafi sınırlar çizmemekte; buna karşılık, hangi ünsüzlerin ne ölçüde büzülmeye uğradığı, hangi bağlamlarda yoğunlaştığı ve sürecin hangi aşamalarda yüzeylendiği gibi ölçütler dikkate alındığında ağızların sesbilimsel görüntüşleri arasında anlamlı karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanıyabilir.

Araştırmalarda büzülmeyi terimlendirme sorununa değinecek olursak araştırmaların küçük bir kısmında *büzülme* terimi altında örnekler verilmiştir. Büzülme ile tanım olarak aynı olmasına rağmen *hece kaynaşması* terimi büzülmeye göre çok daha sık kullanılmıştır. Bu iki terimden ayrı olarak *ünsüz düşmesi*, *iç seste ünsüz düşmesi* ve *hece düşmesi* terimleri de kullanılmıştır. Bu son üç terimde büzülmeye dair bir tanım yoktur. Fakat içlerinde büzülme örnekleri bulunmaktadır. Büzülme olgusunun Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarında farklı terimler altında ele alınması, alanyazında belirgin bir kavramsal dağınıklığa yol açmaktadır. İki ünlü arasında kalan ünsüzün zayıflayarak kaybolması ve bunun sonucunda hece yapısının yeniden düzenlenmesiyle ortaya çıkan bu yapı, tetikleyici çevresi, yüzeysel sonucu ve düzenliliği bakımından genel ünsüz düşmesi olgularından ayrılmaktadır. Bu nedenle büzülmenin, kapsayıcı ama açıklayıcı olmayan üst başlıklar altında verilmesi yerine, terimsel olarak bağımsız ve tanımlı bir sesbilgisel süreç olarak ele alınması, hem kuramsal tutarlılık hem de ağız verilerinin sağlıklı yorumlanması açısından daha işlevsel görünmektedir.

4.Sonuç

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen büzülme olgusu, sesbilimsel, bütünbilimsel ve toplumdilbilimsel boyutlarıyla ele alınmış; inceleme bölümünde derlenen veriler aracılığıyla büzülmenin dağılımı ve düzenliliği ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular, büzülmenin Türkiye Türkçesi ağızlarında sesbilimsel nedenlerle ortaya çıkan, ancak sesbilgisel düzeyde yaygın, sistematik ve öngörülebilir biçimde örüntüleşen bir süreç olduğunu göstermektedir.

Dağılım verileri, büzülmenin Doğu ve Batı grubu ağızlarının tamamına yayıldığını; dolayısıyla bu olgunun belirli bir coğrafi alanla ya da tekil bir ağız grubuyla sınırlandırılmayacağını ortaya koymaktadır. Özellikle /ğ/ ünsüzü üzerinde yoğunlaşan büzülme örnekleri, Türkçede bu sesin sesbilimsel ve fizyolojik açıdan zayıf boğumlanma özelliğiyle doğrudan ilişkilidir. /ğ/’nin iki ünlü arasında geçiş unsuru olarak işlev görmesi, hızlı ve doğal konuşmada hedef boğumlanmasını yitirmesine ve yüzey yapıdan düşmesine neden olmaktadır. Bu durum, büzülmenin rastlantısal değil,

boğumlanma ekonomisi ve söyleyiş kolaylığı ilkeleri doğrultusunda işleyen düzenli bir süreç olduğunu doğrulamaktadır.

Bununla birlikte tabloya yansıyan /h/, /y/, /v/ ve /r/ büzülmeleri de belirli sesbilimsel koşullarda tutarlı biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu ünsüzlerin ortak özelliği; vurgusuz konumda bulunmaları, iki ünlü arasında kalmaları ve boğumlanma dirençlerinin görece düşük olmasıdır. Daha sınırlı bölgesel dağılıma sahip /n/, /m/, /z/, /l/ ve /k/ seslerinin kaybolması ise büzülmenin tek tip bir ses olayı olmadığını; farklı ünsüzlerin, farklı derecelerde ve bağlamsal koşullara bağlı olarak bu sürece katıldığını göstermektedir. Dolayısıyla büzülme, homojen bir yapıdan ziyade, dereceli ve çok katmanlı bir indirgenme süreci olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu bulgular ışığında, büzülme, tek başına ve mutlak bir ölçüt olarak ağız sınıflandırması yapmak için yeterli değildir. Bunun temel nedeni, büzülmenin Türkiye Türkçesi ağızlarının tamamında görülmesi ve coğrafi sınırları kesin biçimde ayıracak tekil bir izlek sunmamasıdır. Bu durum, ağız sınıflandırmasında ses olaylarının yalnızca varlık-yokluk ölçütüyle değil; yoğunluk, düzenlilik, ünsüz türü ve bağlamsal gerçekleşme biçimleri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Ancak büzülmeyi, bu sınırlılığın rağmen, ikincil ve destekleyici bir sınıflandırma ölçütü olarak kullanmak mümkündür. Özellikle hangi ünsüzlerin büzülmeye daha yatkın olduğu, büzülmenin hangi biçim-sesbilgisel bağlamlarda yoğunlaştığı ve süreçte ünlülerin nasıl bir rol oynadığı gibi ölçütler, belirli ağız gruplarının sesbilimsel görünüşlerini ayırt etmede anlamlı veriler sunabilir.

Öte yandan, büzülmenin toplumdilbilimsel boyutu da sınıflandırma tartışması açısından önemlidir. Büzülme, ölçünlü yazı dilinde norm dışı kabul edilmesine rağmen, konuşma dili ve yerel ağızlarda yüksek kullanım sıklığına sahip olup örtük prestij değerleri taşımaktadır. Bu durum, büzülmenin dilde bir “sapma” değil, bağlama ve varyant türüne bağlı olarak işleyen değişken bir kural olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda büzülme, Labov’un değişken kurallar yaklaşımı çerçevesinde; ağızların yalnızca coğrafi değil; kullanım temelli farklılaşmasını da yansıtan bir olgu olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak büzülme, Türkiye Türkçesi ağızlarını sınıflandırmada tek başına belirleyici bir ölçüt olmasa da sesbilimsel süreçlerin yoğunluğu ve dağılımı dikkate alındığında ayırt edici, destekleyici ve açıklayıcı bir ölçüt olarak kullanılabilir. Bu yönüyle büzülme, ağız çalışmalarında “yan ürün” ya da “rastlantısal söyleyiş farkı” olarak değil; Türkçenin konuşma temelli sesbilimsel yapısını, varyasyon alanını ve bölgesel eğilimlerini görünür kılan merkezi bir dil olgusu olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeyi daha da sağlamlaştırmak için daha geniş kapsamlı derlemlerde çalışmak gerekmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

“Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.”

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

“Makale tek yazarlıdır.”

Destek Beyanı

“Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.”

Çıkar Beyanı

“Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.”

Kısaltmalar

Ar.	: Arapça
BM	: Bilgi Metni
ESA	: Eskişehir İli Ağızları
M	: Merkez
T	: Türkçe
UŞA	: Uşak İli Ağızları
Y	: Yöre

Kaynakça

- Acar, E. (2012). *Kastamonu ve yöresi ağızları (inceleme–metinler–sözlük)* [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ankay, N. (2022). *Van Saray ağızı (İnceleme/metin/sözlük)*. [Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aydoğdu, Ö. (2011). *Çankırı ili ve yöresi ağızları (inceleme–metinler–sözlük)* [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Boz, E. (2001). Ünsüz düşme ve kaybolmalarında terim ve tasnif sorunu. *Türk Dili*, (600), 856–864.
- Boz, E. (2022a). *Afyonkarahisar ili ağızları*. L. Karahan ve Ö. Ay (Ed.) *Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler* içinde. (ss.77-108). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E. (2022b). *Diyarbakır ili ağızları*. L. Karahan ve Ö. Ay (Ed.) *Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler* içinde. (ss.217-252). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E. (2022c). *Eskişehir ili ağızları*. L. Karahan ve Ö. Ay (Ed.) *Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler* içinde. (Ss.325-358). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bozkurt, D. (2019). *Ardahan ili Posof ilçesi ağızı* [Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bozşahin, C. (2002) The Combinatory Morphemic Lexicon. *Computational Linguistics*, 28 (2), 145-186.
- Bybee, J. L. (2001). *Phonology and language use*. Cambridge University Press.
- Cantürk, S. (2023). *Gümüşhane ve yöresi ağızları (inceleme–metinler–sözlük)* [Doktora tezi, Giresun Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Çetin, S. (2022). *Posof ilçesi ağızı ses bilgisi incelemesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Davulcu, A. (2024). *Hatay Ovakent Özbek ağızı* [Yüksek lisans tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Demir, N. (2006). *Trabzon ve yöresi ağızları -I-*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demir, N. (2010). Türkçede varyasyon üzerine. *Türkoloji Dergisi*, 17(2), 93–106.

- Demircan, Ö. (2001). *Türkçenin Ses Dizimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Diñer Bahadır, Ş. (2022). *Bergama Kozak yöresi ağzı*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Doğan, M. (2012). *Aksaray ve yöresi ağzları (inceleme-metinler-sözlük)* [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Donbaloğlu, S. (2023). *Düziçi ve yöresi ağzları (inceleme-metinler-sözlük)*. [Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Eckert, P. (2000). Linguistic variation as social practice: The linguistic construction of identity. In Belten High. P. Trudgill (Ed.) *Language in Society* içinde. (ss. 47-138). Oxford: Blackwell.
- Eker, S. (2016). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem Nas, G. (2014). *Anamur ve yöresi ağzları* [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Erdem Nas, G. (2020). Ünlüler ile ilgili kuramlar çerçevesinde Türkçedeki ünlüler. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö7), 237–252. <https://doi.org/10.29000/Rumelide.813412>
- Fromkin, V., Rodman, R., - Hyams, N. (2018). *An introduction to language (11th ed.)*. Boston: Cengage Learning.
- Gick, B., Kang, A.-M., & Goldstein, L. (2006). Toward universals in the gestural organization of syllables: A Cross-Linguistic study of liquids. *Journal of Phonetics*, 34(1), 49–72. <https://doi.org/10.1016/J.Wocn.2005.03.005>
- Gülsevin, G. - Ay, Ö. (2022). *Uşak ili ağzları*. L. Karahan ve Ö. Ay (Ed.) *Türkiye Türkçesi Ağzlarından Seçmeler* içinde. (ss.683-718). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, T. (2003). *Rize ili ağzları (İnceleme-metin-sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- İmer, K.- Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kaisse, E. (1985). *The lexical phonology of English*. New York: Garland Publishing.
- Karahan, L. (2022). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kürtüm, M. (2021). *Bayburt ve yöresi ağzları (inceleme-metinler-sözlük)* [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Labov, W. (1966). *The social stratification of English in New York City*. Washington, DC: Center For Applied Linguistics.
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lehmann, C. (2002). *Thoughts on grammaticalization (2nd rev. ed.)*. Erfurt: Universität Erfurt, Seminar Für Sprachwissenschaft.
- Milroy, J., & Milroy, L. (1999). *Authority in language: Investigating standard English (3rd ed.)*. London: Routledge.
- Ocak, A. (2025). *İdil ağzı (Şırnak)* [Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Özçelik, S., - Boz, E. (2009). *Siverek merkez ağzı: Dil incelemesi, metinler, sözlük*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özdil, E. (2019). *Silivri Ağzı (Giriş-inceleme-metinler-sözlük)* [Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Sağır, M. (1995). Anadolu ağzlarında ünsüzler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 43 (1995), 392–409.

Trudgill, P. (1974). *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tunç Sevim, Z. (2024). *Sivrice Merkez ağızı*. [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Turan, Z. (2006). *Artvin ili Yusufeli ilçesi Uşhum köyü ağızı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Yapıcı, A. İ. (2013). *Aydın ve yöresi ağızları (inceleme–metin–sözlük)* [Doktora tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Yıldız, O. (2020). Burdur ili ağızlarının ortak karakteristik ses bilgisi özellikleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 70, 169–192. <https://doi.org/10.32925/tday.2020.47>